

ПРОФЕСІЙНА КУЛЬТУРА ФАХІВЦІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Постановка проблеми. Правоохоронні органи відіграють важливу роль у механізмі сучасної української держави. Від ефективності їхньої діяльності багато в чому залежать рівень законності й правопорядку в країні, безпека громадян, ступінь захисту їхніх прав і законних інтересів. У свою чергу, ефективність діяльності правоохоронних органів перебуває в прямій залежності від рівня професійної культури її співробітників. Підтвердженням тому є прийняті в останні роки нормативно-правові документи, що вказують на важливу роль професійної культури всіх суб'єктів правоохоронної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для вирішення проблеми формування професійної культури фахівців правоохоронних органів у педагогічній літературі створені певні передумови. Аналіз сучасного стану проблеми засвідчив, що активно досліджуються різні аспекти формування професійної культури фахівців різних професійних галузей: педагогів, менеджерів, працівників державної служби, фахівців художніх професій, військових фахівців тощо (А. Анохін, О. Бондаревська, В. Гриньова, І. Зеленко, В. Ільїна, І. Ісаєв, Н. Кузьміна, І. Михайліченко, Б. Чупринський, Т. Щеголева та ін.).

Концептуальні підходи до організації професійної підготовки майбутніх фахівців правоохоронних органів обґрунтовуються в працях А. Батишева, В. Ільїної, І. Котеньова, І. Михайліченко, Ю. Назарова та ін.

Постановка завдання. Метою статті є розгляд суті професійної культури фахівців правоохоронних органів.

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукової літератури засвідчує, що професійна культура розглядається як вищий рівень підготовленості фахівців, що інтегрує в собі інформаційну поінформованість про професійну діяльність, психологічну готовність до її виконання, і технологічні вміння вирішувати професійні завдання. Інтегруючою основою для названих визначених рівнів підготовленості фахівців виступає ціннісно-сенсова складова професійної культури як відбиття суті культури особистості фахівця з її ціннісно-регулятивною функцією. Професійна культура фахівця функціонально визначає зміст і спосіб існування фахівця в предметно-професійному середовищі відповідно до соціальної спрямованості професійної праці й способів її перетворення відповідно до функціонального призначення професії.

Специфіка професійної діяльності фахівців правоохоронних органів розкрита в працях Т. Ахметова, І. Будовської, А. Караваєва, В. Мечнікова та ін.

Найбільш повно особливості державної правоохоронної служби в органах внутрішніх справ розкриті в дослідженні В. Мечнікова, який зазначає, що «особливості умов проходження служби в правоохоронних органах детерміновані регламентованим розпорядком дня, екстремальністю, владним характером діяльності, високими психічними й фізичними перевантаженнями, підвищеною відповідальністю, строгою дисципліною, дисциплінарною відповідальністю. Ця діяльність характеризується інформаційною недостатністю для рішення професійних завдань, невизначеністю подій, непередбачуваністю поведінки окремих громадян, характеризується високою емоційною насиченістю, прийняттям рішень в екстремальних ситуаціях» [1, с. 16].

Особливості умов діяльності цих фахівців пов'язані й з тим, що їм доводиться постійно зіштовхуватися зі злочинною діяльністю окремих суб'єктів, горем і розпачем громадян, які звертаються за професійною допомогою й покладають останні надії на службовця органів внутрішніх справ. У свою чергу, усвідомлення службовцем важливості прийнятих рішень викликає в нього стан відповідальності, напруженості, психоемоційного й фізичного навантаження й тривоги. Так, автор справедливо зауважує, що «...не слід забувати й про те; що чуже горе, образи й страждання, з одного боку, обмеження волі,

застосування сили, зброї й спеціальних засобів, з іншого боку, також негативно позначаються на психофізичному стані людського організму» [1, с. 17].

Розкриваючи особливості професійної діяльності фахівців правоохоронних органів, деякі автори приділяють увагу службовій дисципліні, яку правомірно порівнюють із військовою. Вона передбачає «неухильне дотримання вимог не лише законодавства, що регламентує відповідну сферу правоохоронної діяльності, в якій зайнятий співробітник, а також умов контракту й наказів начальства, але й Присяги, що приймає кожен співробітник й у якій, зокрема, утримується клятва охороняти встановлений правопорядок, не щадячи свого життя» [2, с. 49].

Багато дослідників як важливу особливість діяльності працівників правоохоронної сфери називають її екстремальність (В. Васильєв, М. Єнікєєв, В. Романов та ін.). Тому співробітники, що здійснюють цю діяльність, повинні відрізнитися не лише гарним фізичним здоров'ям, але й достатньою психологічною стійкістю, що виявляється в здатності до подолання психофізичних і стресових перевантажень, мати високий рівень емоційної стійкості.

Істотною особливістю професійної діяльності працівників правоохоронних органів, на думку І. Будовської, є та обставина, що їм повсякденно доводиться зіштовхуватися з різноманітними проявами психіки людей різного процесуального положення (підслідний, потерпілий, свідок), розбиратися в складностях їхньої душі для того, щоб правильно зрозуміти й оцінити її [3].

Отже, у дослідженнях зазначається, що професійна діяльність фахівців правоохоронних органів має імперативний характер. Співробітники правоохоронних органів в більшій мірі орієнтовані на професійні норми, закріплені в нормативних документах, у меншій – на гуманістичні цінності, що призводить до відчуження громадян від правоохоронних структур і знижує ефективність заходів щодо зміцнення правопорядку. Дослідники акцентують значущість правового й морального виховання в становленні професійної культури фахівців правоохоронних органів. Правове виховання забезпечує формування в співробітників правоохоронних органів правосвідомості, навичок і звичок правомірної поведінки; моральне сприяє визнанню співробітниками правоохоронних органів прав, свободи, честі й достоїнства як значущих цінностей людини.

Виділені особливості можуть бути покладені в основу уточнення поняття професійної культури фахівців правоохоронних органів.

Так, С. Цеєва визначає поняття «професійна культура юриста», під якою розуміється «...знання законодавства й можливостей юридичної науки, уміння користуватися правовим інструментарієм (законами й іншими правовими актами) у повсякденній діяльності, юридичною технікою, досягненнями юридичної науки й практики; охорону й захист прав і свободи громадян; виконання юристом свого громадянського обов'язку, постійне підвищення майстерності й підтримка професійної культури на рівні останніх досягнень теоретичної й практичної юриспруденції» [4, с. 18].

Професійна культура співробітників органів внутрішніх справ розглядається І. Купчигіною. Вчена визначає її як «особистісне утворення, підставу вибору стратегії професійної діяльності, що виявляється в розумінні її правозахисної функції як ціннісно значущої; ціннісному ставленні до професійної діяльності; прагненні до зміни суспільної ситуації відповідно до принципів гуманізму, законності й справедливості; рефлексії щодо процесу й результату власної професійної діяльності з позиції значущості цінностей професійної культури» [5; с. 11-12].

Як компонент професійної культури працівників органів внутрішніх справ розглядає комунікативну культуру Г. Анохіна. Вона зазначає, що «...комунікативна культура є системою регулятивів, що включають в себе комплекс загальнокультурних знань, здібностей, сукупність умінь і навичок спілкування, культуру мови, які формуються в процесі навчання у відомчій освітній установі при наявності певних ціннісних установок» [6, с. 11].

В. Романюк під комунікативною культурою співробітника органів внутрішніх справ розуміє «...якість особистості, що інтегрує комунікативні знання, цінності й досвід, реалізація яких у ситуаціях правозастосовного характеру, дозволяє досягати взаєморозуміння між суб'єктами правоохоронної діяльності й включає такі культуровідповідні компоненти: культуру почуттів, культуру мислення, культуру мови й культуру здоров'я» [7, с. 13].

Визначення педагогічної культури співробітника органів внутрішніх справ дано в працях С. Туркенової. Відповідний термін визначається як «...специфічне професійне явище, що означає певний ступінь оволодіння співробітником ОВС педагогічним досвідом, ступінь досконалості його виховної діяльності, досягнутий рівень розвитку особистості як вихователя» [8, с. 9-10].

Важливу роль відіграє психологічна культура як одна із складових професійної культури співробітника правоохоронних органів.

Так, І. Будовська під психологічною культурою даної категорії фахівців розуміє «...інтегративну професійну якість, що дозволяє їм пізнати людей, які перебувають поруч із ними, суть своєї діяльності, мати психологічні властивості, що сприяють самоаналізу, самооцінці, самопізнанню своєї особистості» [9, с. 15].

Отже, аналіз наведених визначень показує, що дослідники виділяють роль правової й моральної складових у професійній культурі фахівців правоохоронних органів. Відзначається спрямованість правової на здійснення професійної діяльності відповідно до правомірної поведінки. Визнання фахівцями правоохоронних органів прав, свобод, честі й достоїнства людей – суб'єктів правоохоронної діяльності – забезпечується моральною складовою професійної культури.

Спираючись на наведені підходи, а також з огляду на специфічні особливості правоохоронної діяльності, відбиті в дослідженнях, можна уточнити поняття «професійна культура фахівців правоохоронних органів» як інтегративне особистісне утворення, що включає систему знань і умінь у галузі правоохоронної діяльності, а також соціально спрямованих ціннісних орієнтацій, що дозволяють успішно вирішувати завдання з охорони прав і свобод громадян відповідно до принципів гуманізму, законності й справедливості.

І. Купчигіна наголошує на аксіологічній спрямованості професійної культури співробітників органів внутрішніх справ. При цьому в структурі професійної культури вона виділяє когнітивний (знання про цінності професійної культури й усвідомлення їхньої важливості для професійного й особистісного становлення), емоційний (ціннісне ставлення співробітників органів внутрішніх справ до професійної культури), комунікативний (наявність емпатійних установок, прагнення вникнути в щиросердечний стан партнера із спілкування) і рефлексивний (прагнення до здійснення ціннісної рефлексії й саморефлексії) компонента [5, с. 11].

Обґрунтовуючи суть професійної культури майбутніх юристів, Є. Бараник виділяє в ній такі взаємозалежні підструктури: професійно-деонтологічну (знання й уміння реалізовувати в повсякденній трудовій діяльності норми й правила взаємин, взаємодії в індивідуально-діловій комунікації, система професійних ідеалів і цінностей тощо); комунікативно-перцептивна (вміння адекватно розуміти почуття, емоційний стан партнера із спілкування; уміння слухати, демонструвати розуміння змісту висловлень контактора; уміння налагоджувати «зворотний зв'язок» із партнерами в ситуації індивідуально-ділової комунікації; спостерігати й інтерпретувати вербальну й невербальну поведінку людини; знання й уміння враховувати статеві, вікові, етнокультурні особливості комунікації тощо); інтерактивно-практичну (володіння основами психолінгвістики, соціолінгвістики; адекватне використання спеціально-професійних, психолого-педагогічних знань; правильна побудова монологічної й діалогічної, усної й писемної мови; уміння адекватно визначити професійно-мовну тактику в ситуаціях співробітництва й конкуренції; уміння управляти індивідуально-діловим спілкуванням тощо); професійно-акмеологічна (уміння здійснювати аналіз самоаналіз проявів професійно-етичної культури в ситуаціях юридичної діяльності, адекватно оцінювати сильні й слабкі сторони професійної поведінки, усвідомлення

необхідності самокорекції недоліків, індивідуально-професійного саморозвитку, вибір індивідуальних технік саморозвитку тощо) [10, с. 11].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Аналіз наукової літератури засвідчує, що провідною підставою для визначення суті структури професійної культури фахівців правоохоронних органів є специфіка професійної діяльності цієї категорії працівників. Дослідники також акцентують увагу на значущості нормативної й моральної складових у структурі професійної культури. Особливе місце, з погляду окремих авторів, у структурі професійної культури приділяється аксіологічній складовій.

Список використаних джерел

1. Мечников В. В. Особенности государственной правоохранительной службы в органах внутренних дел (на примере подразделений департамента по борьбе с организованной преступностью и терроризмом) [Текст] : автореф. дис. ... юридич. наук / В. В. Мечников. – М., 2006. – 20 с.
2. Соколова Е. Н. Морально-психологическая подготовка сотрудников правоохранительных органов [Текст] : пед. аспект / Е. Н. Соколова. – М.: ЮНИТИ: Закон и право, 2005. – 159 с.
3. Будовская И. В. Формирование психологической культуры курсантов учебных заведений МВД России [Текст] : автореф. дис. ... психол. наук / И.В. Будовская. – Курск, 2007. – 29 с.
4. Цеева С. К. Формирование гражданской культуры будущих юристов в процессе профессиональной подготовки [Текст] : автореф. дис. ... канд. пед. наук / С. К. Цеева. – Майкоп, 2007. – 26 с.
5. Купчигина И. М. Формирование профессиональной культуры сотрудников органов внутренних дел в системе непрерывного профессионального образования [Текст] : автореф. дис. ... канд. пед. наук / И. М. Купчигина. – Чита, 2009. – 23 с.
6. Анохина Г. А. Педагогические условия формирования коммуникативной культуры личности; курсанта образовательных учреждений МВД России [Текст] : автореф. дис. ... канд. пед. наук / Г. А. Анохина. – Воронеж, 2007. – 22 с.
7. Романюк В. С. Формирование коммуникативной культуры курсантов образовательных учреждений МВД [Текст] : автореф. дис. ... канд. пед. наук / В. С. Романюк. – Казань, 2008. – 24 с.
8. Туркенова С. С. Формирование педагогической культуры личности слушателей учебных заведений Министерства внутренних дел Республики Казахстан [Текст] : Автореф. дис. ... канд. пед. наук / С. С. Туркенова. – Караганды, 2007. – 27 с.
9. Бараник Е. В. Формирование основ профессионально-этической культуры будущих юристов в процессе изучения иностранного языка в вузе [Текст] : автореф. дис. ... канд. пед. наук / Е. В. Бараник. – М., 2007. – 22 с.

Кравченко О. Б.

Професійна культура фахівців правоохоронних органів

На основі аналізу наукової літератури розглянуто суть професійної, комунікативної та педагогічної культури фахівців правоохоронних органів, а також особливості їхньої професійної діяльності; уточнено суть поняття «професійна культура фахівців правоохоронних органів».

Ключові слова: професійна культура, комунікативна культура, педагогічна культура, фахівець, правоохоронні органи.

Кравченко Е. Б.

Профессиональная культура специалистов правоохранительных органов

На основе анализа научной литературы рассматривается сущность профессиональной, коммуникативной и педагогической культуры специалистов правоохранительных органов,

а также особенности их профессиональной деятельности; уточнена сущность понятия «профессиональная культура специалистов правоохранительных органов».

Ключевые слова: профессиональная культура, коммуникативная культура, педагогическая культура, специалист, правоохранительные органы.

E. Kravchenko

Professional Culture of Experts of Law Enforcement Bodies

The article describes the essence of professional, communicative and pedagogical culture of experts of law enforcement bodies on the basis of the scientific literature analysis, and also considers features of their professional work. The essence of concept «professional culture of experts of law enforcement bodies» is specified.

Key words: professional culture, communicative culture, pedagogical culture, the expert, law enforcement bodies.

Стаття надійшла до редакції 24.09.2012 р.